

"צחוק אברהם וצחוק שרה"

פרשנות בד"ה "ויפול אברהם על פניו ויצחק"

(1) ספר בראשית פרק יז

(יז) וַיִּפֹּל אֲבֹרָהָם עַל פָּנָיו וַיִּצְחַק וַיֹּאמֶר בְּלִבִּי הִלָּכָה מֵאָה שָׁנָה יוֹלֵד וְאִם שָׂרָה הִבֵּת תִּשְׁעִים שָׁנָה תֵּלֵד: (יח) וַיֹּאמֶר אֲבֹרָהָם אֵל הָאֱלֹהִים לֹא יִשְׁמָעֵאל יִחְיֶה לְפָנֶיךָ: (יט) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֲבֹרָה אֲשֶׁתְּךָ יֹלֶדֶת לְךָ בֵּן וְקָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִצְחָק וְהִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי אִתּוֹ לְבְרִית עוֹלָם לְזֶרְעוֹ אַחֲרָיו:

רש"י על בראשית פרק יז פסוק יז

(יז) ויפול אברהם על פניו ויצחק – זה תרגום אונקלוס לשון שמחה וחדי ושל שרה לשון מחוך למדת שאברהם האמין ושמח ושרה לא האמינה ולגלגה וזהו שהקפיד הקב"ה על שרה ולא הקפיד על אברהם:

ויש לעיין בפירושו:

1. בהשקפה ראשונה נראה שמה שהוקשה לרש"י היא ה"אפלייה" ביחסו של הקב"ה לצחוק אברהם ולצחוק שרה, אבל מאחר והתלמיד עדיין לא למד את סיפור צחוקה של שרה והקפדת הקב"ה עליה, אין כאן המקום להעלות שאלה זו ודיה לקושיה בשעתה¹ – אין זאת אלא שמשוהו אחר הציק לרש"י ומהו?
2. הרי היה יכול להוכיח את דבריו מעצם שינוי-היחס של הקב"ה, ממנו משתמע ש"צחוקם" לא היה זהה? ומדוע נזקק רש"י בתירוץ להוכחה לשונית מתרגום אונקלוס?

¹ ולהעיר ששאר פרשני המקרא המתייחסים לבעיית האפלייה הזו, מעלים את הנושא בפרשה הבאה בסיפור צחוק-שרה ולא בפרשתנו.

3. מדוע מעתיק רש"י בדיבורו המתחיל גם את התיבות "ויפול אברהם על פניו" – הלא כל פירושו מתייחס רק לפירוש המושג: "ויצחק" בלבד?

4. אם כבר מעתיק את התיבות הללו, מדוע אין רש"י מתייחס כלל לכפילות של המשפט הזה, שכבר נאמר לעיל בפסוק ג "ויפול אברהם על פניו" (ולא הוזכר שקם מנפילתו הראשונה) מהי א"כ משמעות ה"נפילה" בשנית?

מה הצחק את אברהם?

ונראה לומר שהקושי שמעלה רש"י נובע מפסוק זה עצמו (בלי קשר למסופר להלן על האפלייה ביחס לצחוק שרה): מה גרם לאברהם לצחוק על בשורה-נבואית מפורשת של הקב"ה? וכי כל כך קטנה אמונתו?

ובפרט שאין זו פעם ראשונה שהוא מתבשר על היפקדותו בזרע לעת זקנתו:

ספר בראשית פרק טו

(ד) וְהָיָה דָּבָר יְדוּד אֵלָיו לֵאמֹר לֹא יִרְשֶׁךָ זֶה כִּי אִם אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֶּעֶיךָ הוּא יִרְשֶׁךָ: (ה) וַיֵּצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הִבֵּט נָא הַשָּׁמַיְמָה וּסְפֹר הַכּוֹכָבִים אִם תּוּכַל לְסַפֵּר אֹתָם וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה יִהְיֶה זִרְעֶךָ: (ו) וְהָאֱמֶן בִּידוּד וַיַּחֲשֹׁבָהּ לוֹ צְדָקָה:

הרי שכבר בברית בין הבתרים התבשר אברם על כך ולא רק שלא צחק, אלא: "והאמין בה' ויחשבה לו לצדקה!" מה קרה אם כן עתה ש"צוחק"?

ושמא תאמר שאז היה רק בן 75 וכעת הוא בגיל 99 שמופרך ביותר שיהיה בר-הולדה ... וגם שאז, בברית בין הבתרים, לא הובטח לו מפורשות שיהא הזרע משרה² (שמא יוליד מאשה צעירה יותר, כפי

2 כפי שפירש הרמב"ן [שם טו,ה.]. "...אבל לפי דעתי שרה תוספת במדרש, לומר שהיה כן גם בשרה, אבל הקדוש ברוך הוא לא הבטיחו עתה בשרה, וגם בעת נבואת המילה עדיין היה אברהם

שהיה אמנם שנולד לו ישמעאל מהגר) אבל כאן שנאמר לו "אבל שרה אשתך יולדת לך בן" והיא בת 90 זה מה שגרם לו "לצחוק"...

גישה זו – על שתי הנחותיה – איננה תואמת את שיטת רש"י הסבור שבטרם הבטחת ברית בה"ב היו אברהם ושרה עקר ועקרה מטבעם בהשפעת מזלם מלידה, הרי שאין משמעות ל"גילם", מה גם שלדעת רש"י היתה גם שם ההבטחה שהזרע שיוולד לו יהיה משרה³:

רש"י על בראשית פרק טו פסוק ה
ולפי מדרשו אמר לו לא מאלטגנינות שלך קראית במזלות קאינך עתיד להעמיד בן אברהם אין לו בן אבל אברהם יס לו בן וכן קרי לא תלד אבל שרה תלד אני קורא לכם שם אחר וישתנה המזל...

עוד הוקשה לרש"י על אתר, אם אמנם כפי שנראה בשטחיות ש"צחוקו" של אברהם נבע מלגלוג וחוסר אמונה, מן הראוי היה שתישלל ממנו ההבטחה ובשורת הזרע⁴

וגם היה מן הראוי שהקב"ה יוכיחו בסגנון "יען לא האמנת בי"... ותמורת זה חוזר הקב"ה ו"מאשר" שנית את ההבטחה⁵ "אבל שרה אשתך יולדת לך בן" ואף מצווה עליו: "וקראת שמו יצחק" ופירש"י: "על שם הצחוק! אילו היה זה "צחוק" שלילי, למה יכתים הקב"ה את זרעו בשם המזכיר שלילה?

מסתפק בשרה שתלד": [מדבריו משמע שלדעתו גם צחוק אברהם היה מתוך קטנות אמונה ולא כדעת רש"י]

3 ואולי י"ל שמקורו של רש"י מלשון הפסוק "אשר ייצא ממעיך" והלא אין הוולד נולד ממעי-האיש... אלא ודאי התכוון ל"מעי-שרה" שהיא של אברהם.

4 מעין המסופר בספר מלכים ב פרק ז : (יח) ויהי בדבר איש האלהים אל המלך לאמר סאתים שערים בשקל וסאה סלת בשקל יהיה בעת מחר בשער שמרון: (יט) ויען השליש את איש האלהים ויאמר והנה ידוד עשה ארבות בשמים יהיה בדבר הזה ויאמר הנך ראה בעיניך ומשם לא תאכל: (כ) ויהי לו בן וירמסו אתו העם בשער וימת:

5 ואמנם מצינו ביל"ש בראשית רמז פב: "ותכחש שרה לאמר ואילולי שאמר הקב"ה לאברהם שהוא נותן בן משרה לא היתה יולדת שלא האמינה".

ומכל זה הונח בדעת רש"י בפשיטות ש"צחוק" זה איננו לגלוג אלא צחוק של שמחה והודייה, אבל מאחר ובכל המקרא משמש המונח: "צחוק" ביטוי של לגלוג⁶ – הרי הנסיון לפרש "צחוק" זה של אברהם בצורה חיובית, נראה כנסיון "לסנגר" ולחפות על ספקנותו של אברהם... וכך אמנם ראה אברבנאל את פרשנות הרמב"ן שפירש גם הוא כרש"י:

"השאלה הט': למה הוכיח ה' את שרה על אשר צחקה ולא הוכיח את אברהם כשצחק? **וההבדל שהבדיל הרמב"ן בין שחוק לשחוק הוא שחוק והבל, כי באמת שניהם אחד והדברים שדברו שניהם אחדים הם !?**

אי לכך נזקק רש"י לסיועו של תרגום אונקלוס, בכדי להוכיח שהמונח "צחוק" במקרא הוא דו-משמעי ועל כן זה לגיטימי לפרש "ויצחק" מלשון "שמחה"⁷, נמצא שזה שרש"י מזכיר את סיפור צחוק-שרה, אינו בא לעורר את שאלת האפלייה, אלא אגב הצורך בהצגת התרגום-השונה בשני המקרים, נתוודע התלמיד בעקיפין לסיפור שבפרשה הבאה, אך מטרת רש"י היתה להסביר את התמיהות שהוקשו לו כאן בסיפור של אברהם!

ומה שלא הסתפק רש"י להוכיח את האבחנה בין שני הצחוקים, ללא התרגום, מעצם האפלייה ביחסו של הקב"ה, המוכיח שאין צחוקם זהה, זהו מפני שלולי ההוכחה מהתרגום, היתה אפשרות לפדש שאין הבדל בין צחוק לצחוק כפי שתירצו פרשנים אחרים, כדלק

אברבנאל: צחוק-שניהם עניינו לגלוג

ואין ספק שהיא לא חשבה שהיו אלה מלאכי עליון... אבל חשבה שאמרו זה בדרך ברכה לאברהם להיותם אוכלים על שולחנו, **והענין שהאשימה על הצחוק ההוא ולא האשים את אברהם... כי היתה זו פעם ראשונה מהצחוק, והקב"ה מעביר ראשו ראשון, ואין ספק**

6 לדוגמא: "ויהי כמצחק בעיני חתניו" [בראשית יט, יד.] או "'ותרא שרה את בן הגר המצרית ... מצחק" [שם כא, ט.]

7 השווה לכלל של רש"י בפירוש השורש ש.מ.ע. [בראשית לז, כז] וראה תרגום אונקלוס דברים ה, כד. שתרגם באותו פסוק שני פירושים.

שהגיד אברהם אז מה שנאמר לו – לשרה. להודיעה ענין מצות המילה ולאיזה תכלית נצטווה בה

... ולכן עתה ששמעה שרה דברי המלאך לא היה ראוי לה שתצחק...היתה אשמתה גדולה שנראה **שלא האמינה לראשונה ולא לשניה...**

כלומר, אברבנאל מניח בפשטות, שכאשר קיבל אברם את "נבואת המילה" והמשכה "נבואת הזרע משרה", וודאי סיפר זאת לשרה אשתו (ולו רק כדי לנמק את ברית-המילה הציבורית שערך לפתע לעצמו, לישמעאל ולכל באי ביתו, כמו כן הוא מניח שכשמעה ממנו בשורה זאת צחקה גם אז, יחד עם אברם, אלא שבהיות צחוק זה פעם ראשונה, סלח להם הקב"ה, כי מרוב הלם-ההפתעה של בשורה על-טבעית זו, אפשר להבין שזה יעורר חיוך... אבל כאשר שלשה ימים לאחר המילה, שומעת שרה שנית אותה בשורה מהאורחים, לא היה לה לצחוק, כי כבר ידעה שהקב"ה הבטיחה על כך קודם, זה כבר בלתי נסלח ולכן ננזפה...

אור החיים: צחוק-שניהם עניינו אמונה ושמחה

(יג) ויאמר ה' אל אברהם וגו' צריך לדעת אומרו תיבת זה עוד למה אמר תיבת לאמר גם כל הכתוב מיותר שלא היה לו לומר אלא למה צחקה :

אכן הכוונה היא להיות שמצינו בפרשה הקודמת כי אברהם גם כן צחק כשאמר לו ה' בשורת הזרע דכתיב (לעיל יז יז) ויפול אברהם וגו' ויצחק, ולא ראינו שהקפיד ה' על שצחק אברהם, ויאמר האומר מה נשתנית צחיקת שרה מצחיקת אברהם ומצינו לאונקלוס שנתכוון לתרץ זה במה שתרגם צחיקת אברהם "וחדיי", וצחיקת שרה "וחייכת", אבל על מי סמך הקב"ה להבין ב' פירושים משונים בתיבה אחת!!

אכן הנכון הוא כי הקדוש ברוך הוא דקדק בדבריו טעם הקפדתו על שרה ולא על אברהם, ותמצא כי אברהם בעת הבשורה צחק מה

שאין כן שרה לא צחקה בעת שנתבשרה אלא בעת שראתה עדנה⁸ כאומרו ותצחק שרה וגו' אחרי בלותי היתה לי עדנה, הרי זה מגיד כי לא נתאמת אצלה הבטחת הלידה עד אחר שראתה השינוי ועל זה הקפיד ה', והוא אומרו למה זה צחקה פירוש על צחוק זה אני מקפיד ולא על צחוק שלך, והטעם כי צחוק זה כוונתה לומר "האף אמנם" שנתאמת אצלה אחר מעשה שתלד, וזה יגיד כי לא האמינה ולא סמכה דעתה על הבטחתי אותה כי הוא דבר פלא, היפלא מה' דבר וגו' :

מעשה בשליח

אחד משלוחי הרבי בארה"ב הפנה את זוג חשוך-בנים ממקורביו, לאחר שכל הרופאים התייאשו ממצוא פתרון לבעייתם, אל הרבי מליובאוויטש שיעניק להם ברכה, הללו נכנסו לרבי והוא ברכם בזרעא חייא וקיימא ובסייעתא דשמיא לתקופת השנה נפקדו בבן.

השליח עצמו היה גם הוא ל"ע חשוך-בנים וגם הוא כבר קיבל כמה וכמה פעמים ברכה מהרבי שייפקד בבנים ולא נתממשה הברכה... אמנם בעניויותו תלה זאת תמיד באומרו שבוודאי אינו ראוי להיות כלי לברכה ועליו להשתפר, אבל כאשר נוכח שהמקורב שלו כן זכה למימוש הברכה, חלף בלבו הרהור:

מדוע המקורב הזה זכה שתתממש ברכת הרבי אליו ואנכי המוסר נפשי ומשפחתי למען שליחות הרבי לא מגיע לי לזכות בהתממשות הברכה?...

ובסערת נפשו כתב טרונייתו לרבי, ענה לו הרבי: כשהזוג הזה קבלו את ברכתי, הלכו תיכף ומיד וקנו עגלת-תינוק לילד שהובטח להם, האם גם אתה קנית?....

8 על פי פירושו יומתק שילוב הפסוק: "חדל להיות לשרה אורח כנשים" בין בשורת-המלאך ובין תגובת שרה על הבשורה, דלכאורה אין זה מקומו ובפרט שידוע לכל שהיו זקנים ומאי קמ"ל? אלא רמז הכתוב שעד עתה "חדל להיות לשרה אורח כנשים" ועתה מיד אחרי בשורת המלאך, חזר לה לפתע ה"אורח כנשים" ו"היתה לי עדנה" והרגשת שינוי זה הוא שגרם, לדעת "אור החיים" לצחוקה משמחה על התממשות הנבואה!

הרי שלדעת שניהם צחוק אברהם וצחוק שרה היו זהים, אלא שלדעת אברבנאל שניהם "לגלגו" ולדעת אור החיים שניהם "האמינו ושמחו" – וטעם אפליית יחסו של הקב"ה בין אברהם לשרה הוא מסיבות צדדיות, כמבואר.

לכן נאלץ רש"י לגייס לעזרתו את אונקלוס כמומחה – לשוני לאשר את לגיטימיות הפרשנות השונה למונח "צחוק" בין אברהם לשרה, כדי שלא ייאלץ להניח שאברהם "לגלג" (כדעת אברבנאל) ולא יזדקק "לדחוק" (כ"אור החיים") שתרעומתו של הקב"ה אינה על עצם – הצחוק, אלא על "עיתויו"⁹...

ודווקא "אימוץ-פרשנותו" של אונקלוס, פותרת בפשטות את כל התמיהות שהוקשו לרש"י בסיפור הנוכחי והתמיהה הכי גדולה: מדוע אין הקב"ה מוכיח את אברהם על "צחוקו", לכן מסיים רש"י: "וזהו שהקפיד הקב"ה על שרה ולא הקפיד על אברהם".

טעם – הכפילות "ויפול אברהם על פניו"

רעיון זה יקבל חיזוק מהעתקת רש"י ב"דיבור המתחיל" גם את התיבות "ויפול אברהם על פניו" למרות שהמשפט הזה, לכאורה, איננו רלבנטי לתוכן פירושו העוסק רק בפענוח תיבת: "ויצחק",

אמנם התבוננות בפסוקי פרק זה תגלה שהמשפט: "ויפול אברהם על פניו" נכפל בקטע זה בפסוק ג' ובפסוק י"ז, מה טעם הכפילות? ובמיוחד שלא מוזכר בפסוקים שאברם קם מנפילתו הראשונה וכיצד "יפול הנופל" שכבר נפול?...

⁹ דבר שלא מסתדר עם הטענה "צחקה שרה לאמר: "האף אמנם אלד?!"" דמשמע שפקפקה באפשרות לידתה ולא ש"שמחה" על כך.

וַיְהִי אַבְרָם בֶּן תְּשָׁעִים שָׁנָה וַתִּשְׁעַ שְׁנַיִם וַיֵּרָא יְדֹד אֶל אַבְרָם
וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי אֵל שְׁדֵי הַתְּהַלֵּךְ לְפָנַי וְהָיָה תָמִיד: (ב) וְאַתָּה
בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ וְאַרְבָּה אוֹתְךָ בְּמָאֵד מְאֹד: (ג) וַיִּפֹּל אַבְרָם עַל
פָּנָיו וַיְדַבֵּר אֵתוֹ אֱלֹהִים לֵאמֹר:

... (ט) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל אַבְרָהָם וְאַתָּה אַתְּ בְּרִיתִי תִשְׁמֹר אֶתָּה
וְזָרַעְךָ אַחֲרָיֶךָ לְדֹרֹתָם: (י) זֹאת בְּרִיתִי אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּ בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם
וּבֵין זָרַעְךָ אַחֲרָיֶךָ הַמּוֹלֵל לָכֶם כָּל זָכָר:

... (טו) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל אַבְרָהָם שְׂרִי אֲשֶׁתְּךָ לֹא תִקְרָא אֶת
שְׁמָהּ שְׂרִי כִּי שָׂרָה שְׁמָהּ: (טז) וּבִרְכָּתִי אֶתָּה וְגַם נָתַתִּי מִמֶּנָּה לָּךְ
בֶּן וּבִרְכָּתִיָּהּ וְהָיְתָה לְגוֹיִם מְלִכֵּי עַמִּים מִמֶּנָּה יִהְיוּ:

(יז) וַיִּפֹּל אַבְרָהָם עַל פָּנָיו וַיִּצְחַק וַיֹּאמֶר בְּלָבוֹ הֲלֵבֶן מָאָה שָׁנָה
וְיֹלֵד וְאִם שָׂרָה הִבֵּת תִּשְׁעִים שָׁנָה תֵּלֵד: (יח) וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֵל
הָאֱלֹהִים לוֹ יִשְׁמַעְאֵל יִחְיֶה לְפָנֶיךָ: (יט) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֲבֹל שָׂרָה
אֲשֶׁתְּךָ יִלְדֶּת לָּךְ בֶּן וְקִרְאָתָּ אֶת שְׁמוֹ יִצְחָק וְהִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי
אֵתוֹ לְבְרִית עוֹלָם לְזָרְעוֹ אַחֲרָיו:

... (כב) וַיִּכַּל לְדַבֵּר אֵתוֹ וַיַּעַל אֱלֹהִים מֵעַל אַבְרָהָם:

הרמב"ן הרגיש בשאלה זו ומציע פתרון לכפילות:

רמב"ן על בראשית פרק יז פסוק ג
(ג) וטעם ויפול אברם על פניו לכוין דעתו לנבואה וכאשר השלים לו
נבואת המצוה במילה [=בסיום פסוק ט] **קם אברהם ועמד**, ובא
אליו הדיבור **שנית** מן השמים ואמר לו שרי אשתך וגו', **וחזר ונפל**
על פניו לכוין דעתו **והתפלל על ישמעאל**, כדרך ויפלו על פניהם
ויאמרו אל אלהי הרוחות וגו' (במדבר טז כב), וכן ואכלה אותם
כרגע ויפלו על פניהם (שם יז י):

אבל בפשוטו של מקרא יקשה לפירושו:

1. מנין לו הנחת-היסוד שהיתה כאן הפסקת הנבואה הראשונה (שהחלה ב"וידבר אתו אלוקים" שבפסוק ג) וקם מנפילתו ושוב באה אליו נבואה שניה וחזר ונפל?
2. אם מפני שבפסוק טו נאמר שוב פעם "ויאמר אלוקים" – הרי גם לפני זה בפסוק ט גם נאמר "ויאמר אלוקים" ולא מוזכר שם ש"נפל על פניו"?
3. אם כדברי הרמב"ן "נפילתו" (שבפסוק יז) עניינה הוא כדי לכוון בתפילתו על ישמעאל: "לו ישמעאל יחיה לפניך" (שבפסוק יח) – מדוע מפסיק הכתוב באמצע עם התיבות "ויאמר בלבו הלבן מאה שנה וגו' "? ואילו תפילתו של אברהם מתחילה רק בפסוק הבא ב"ויאמר" נוסף, והיה לו לכתוב להסמך נפילה לתפילה... ולומר בפסוק אחד: (יז) ויפל אברהם על פניו.... ויאמר אברהם אל האלהים לו ישמעאל יחיה לפניך:
4. והעיקר – ממה שנאמר בסוף הקטע בפסוק כב: "ויכל לדבר אתו" משמע שמתחילת ההתגלות האלוקית אליו ועד עתה לא כילה מלדבר אתו, הרי שלא היתה שום הפסקת הנבואה¹⁰ באמצע, מדוע א"כ צריך הוא ליפול על פניו שנית והלא הוא כבר "נפול" ועומד?...?

אבל רש"י בפשטנותו, פתר את שאלת-הכפילות מבלי להעלותה במפורש, אם נעיין בפרשנותו על ה"נפילה" הראשונה:

רש"י על בראשית פרק יז פסוק ג
(ג) ויפול אברהם על פניו – ממורא הסכינה שער לא מל לא היה זו כח לעמוד ורוח"ק נלצת עליו וזהו שנאמר צלעס נפל וגלוי עינים צברייתא דר"א מנאחי כן:

10 אף שאפשר לדחוק בדברי הרמב"ן, שישנן "הפסקות" גם בתוך אותו "דיבור" ע"ד פירש"י [ויקרא א,א].: "ת"ל וידבר לדבור היתה קריאה ולא להפסקות ומה היו הפסקות משמשות ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין" – אבל ההדגשה בסיום הענין: "ויכל לדבר אתו" נראה שבא לשלול הפסקת הנבואה.

וייפלא: וכי עד עתה לא התנבא אברהם מעולם (ולא רק משם "אלוקים" אלא גם משם ההוי"ה)? ולמה לא מצינו ש"נפל על פניו" ממורא שכינה? אלא בהכרח לומר, שאמנם גם עד עתה התנבא, אך היתה זו רק בחינת "שמיעה" של "דבר הוי"ה" אבל כאן בנבואת המילה, התגלה אליו לראשונה שם ההוי"ה באופן של "וירא" בראיה ממש¹¹, ובחינה זאת לא היה בכוחו להכיל, בהיותו ערל... על כן "נפל על פניו": ממורא שכינה!

ומיד כשראה הקב"ה שאין בכוחו לקבל הנבואה¹² ממדרגת "הוי"ה" – נתחלפה ההתגלות לדרגה נמוכה יותר של שם "אלוקים", כמפורש באותו הפסוק מיד לאחר "ויפול אברהם על פניו" – נאמר: "וידבר אתו אלוקים", וממילא מובן מאילו ש"קם מנפילתו", מאחר שנפסק ממנו "מורא השכינה" שמדרגת הוי"ה... ומכאן ואילך, כל ה"אמירות" אליו הם משם "אלוקים" (בחמשת הפסוקים: ט-טו-יח-יט-כב).

ומעתה, בהגיענו לפסוק יז למשפט: "ויפול אברהם על פניו – ויצחק", מתעוררת השאלה: מה גרם לו עכשיו שוב "ליפול על פניו", בעת הינבאות בשורת הזרע משרה הרי גם היא באה משם "אלוקים"!!

אלא על כרחך, ה"ויפול אברהם על פניו" הנוכחי, שונה במהותו מה"נפילה" הקודמת, ומשמעותה: הבעת שבח והודיה על הנס שנבשר עליו ע"ד הפסוק (בויקרא ט, כד) כאשר ירדה אש מהשמים בחנוכת המשכן:

11 אמנם מצינו לפנ"ז פעם אחת התגלות אליו באופן של "ראיה": "ויקרא יד' נד' אל אברהם וי' אמר לזרעך אתן את הארץ הזאת וי' את וי' בן שם מ' נד' הנראה אליו" [ספר בראשית פרק יב, יז]. – אבל שתי סיבות הן מדוע אז לא "נפל על פניו": הא' בדרך ההלכה – כי בטרם נצטווה על המילה, לא היתה הגדרה של "ערלה" ובמילא לא נחשבה למום המפריע לנבואה. והב' בדרך הסוד – מבואר בחסידות ש"הוי"ה הנראה אליו" הכוונה היא לשם הוי"ה דלתתא, שהוא שייך "להיראות"... אבל כאן בנבואת המילה התגלה אילו שם הוי"ה דלעילא, אותו לא היה יכול להכיל בהיותו ערל.

12 ע"ד האמור במתן תורה "על כל דיבור ודיבור פרחה נשמתן [אבל תיכף ומיד] והקב"ה החזירה להם"

"וַתֵּצֵא אִשׁ מִלִּפְנֵי יְדֹן וַתֹּאכַל עַל הַמִּזְבֵּחַ אֶת הָעֹלָה וְאֶת
הַחֲלָבִים וַיֵּרָא כָּל הָעָם וַיִּרְאוּ וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם"

ותרגום אונקלוס על ויקרא פרק ט פסוק כד
(כד) ונפקת אישתא מן קדם יי ואכלת על מדבחא ית עלתא וית
תרביא וחזא כל עמא ושבו ונפלו על אפיהון :

נימוקי-רש"י להבדלה בין ה"צחוקים":

ומעתה יובן מה שרש"י מעתיק גם את התיבות: "ויפול אברהם על
פניו" – ולא רק תיבת "ויצחק" כי בכך הריהו פותר שתי שאלות
כאחת, גם שאלת הכפילות של ה"נפילות" וגם את פשר ה"צחוק"
הבלתי צפוי ממאמין כאברהם...

"ויפול אברהם על פניו" הנכפל שנית מכריחנו לפרשו מלשון שמחה,
ובמילא הרי זה מקרין גם על משמעות ה"ויצחק", שכן אילו היה זה
"צחוק" של לגלוג, הרי זה מנוגד ל"ויפול על פניו" (בין אם נפרשו
כ"מורא שכינה" מי שירא מהשכינה אינו מלגלג בעת המורא... ובין
אם נפרשו כ"רינה והודיה" אין אדם מודה ומתרונון על נס שאינו בטוח
בהתממשותו...) ובהכרח שהפירוש שאברהם "האמין ושמח" אינו
סתם "סניגוריה", כטענת אברבנאל,

מאידך, דוחק בעיני רש"י לפרש בפשוטו של מקרא כ"אור החיים",
השולל את הפירוש ששרה לגלגה וטוען שננזפה רק על זה שרק עתה
החלה לשמוח ולא בעת שנתבשרה על כך מאברהם, כי לפירושו
יקשה מדוע בהתנצלותה טענה "לא צחקתי" הרי צחוקה היה מתוך
שמחה והודיה, למה תכחישנו? (היה לה לומר, לא עתה צחקתי אלא
גם קודם כבר שמחתי...) הכחשתה את "צחוקה" מהווה הודאה שהיה
זה "צחוק-שלילי" שמביך אותה, סימן "שלא האמינה ולגלגה"

הרי שדווקא גישת רש"י המחלקת בין שני ה"צחוקים" היא המשקפת (בפשוטו של מקרא) נאמנה את כוונת המקרא בהתאם להקשרו הענייני.

הלגלגת וגם הכחשת?!!...

אחר כל ההסברים הללו בשיטת רש"י, עדיין אין הדעת הולמת ששרה אמנו הצדקת תהא "מלגלגת" על בשורה נבואית? ועוד תוסיף חטא על פשע להכחיש את האמת שהטיח אברהם בפניה, במקום להכניע עצמה ולהודות שנכשלה?... מה גם שהכתוב מנמק את סיבת הכחשתה "כי יראה" – אדרבה היה לה להתייירא מלשקר!.. ומהי הכוונה "כי יראה" ממי? (מהקב"ה או מתגובת בעלה?)

כפי שהקשה בשער הפסוקים פרשת וירא ותכחש שרה לאמר לא צחקתי כי יראה וגו': הנה דבר זה מתמיה, כי איך נתייראה להודות שצחקה, ולא נתייראה מלהכחיש דבריו יתברך, ולשקר לומר לא צחקתי כי יראה, ואדרבא זה עון יותר גדול.

ותשובתו

והענין הוא, כי הנה הקב"ה שנה דברי שרה, מפני שלום בין איש לאשתו, כי הרי היא אמרה ואדוני זקן, והקב"ה אמר שאמרה ואני זקנתי. והנה שרה כחשה להשי"ת דרך סתם, ולא פירשה ענין ההכחשה על מה היתה. ואף גם ההכחשה זו, היתה בקרבה, ר"ל בינה לבין עצמה בחשאי.

ואמנם ההכחשה זו ודאי, שכוונתה היתה על האמת, כי בודאי לא היתה מכחשת שלא צחקה, שהרי ודאי צחקה.

אבל היתה מכחשת מ"ש הקב"ה בשמה, שאמרה ואני זקנתי, ולא היה כך, כי הרי היא ראתה בעצמה שפירסה נדה, וחזרה לימי נעוריה, ולא אמרה אלא ואדוני זקן.

אבל לא הוציאה מפיה מה ענין הכחשתה אם הוא להכחיש שלא אמרה אלא ואדוני זקן, או להכחיש שלא צחקה כלל, ולכן כחשה דרך סתם, כדי שיבין אברהם, שהכחשתה היתה לומר כי לא צחקה כלל. וזהו כאלו היתה אומרת לא צחקתי. וזש"ה, לאמר לא צחקתי, ולא נאמר ותאמר לא צחקתי.

וביאר הכתוב טעם הסתרת הכחשתה על מה היה, ואמר, **כי יראה מבעלה**, לפרש הכחשתה ולומר, כי היא אמרה ואדוני זקן, **כי יקפיד בעלה על זה**, ולכן כיחשה דרך סתם, כדי שיבין אברהם, שהכחשתה אינה אלא על שלא צחקה כלל. אבל מה שבלבבה לא היה, אלא על מה ששינה הקב"ה ואמר בשמה ואני זקנתי:

לפירושו שרה התכוונה בהכחשתה רק ל"גירסתו השונה" של הקב"ה, ויראתה היתה מקפידת בעלה, אבל עדיין תמוהה התנהגותה גם אם אין זה שקר ממש, אבל אין זו אמת – לגמרי... וגם מדוע חשבה שיקפיד על שאמרה "ואדוני זקן" האין זה נכון? היש בזה גנאי? הן זו האמת...

והפלא הכי גדול: אם בשורה כזו מעוררת גיחוך אצל שרה, מדוע שלשה ימים קודם בוא המלאכים, כאשר הבטיח הקב"ה לאברהם: **"אבל שרה אשתך יולדת לך בן"** לא מצינו שצחקה, למה רק עתה החלה לצחוק?

כשאלת ספר השל"ה הקדוש - הגהות לספר בראשית - וירא, כי יש לתמוה, צדקת ונביאה גדולה כזו איך תצחק על דברי נבואה. עוד קשה, **למה לא צחקה בהגעת הנבואה אבל שרה אשתך כו'** וברכתי אותה וגם נתתי לך ממנה בן, **כי אין סברא לומר שאברהם לא הגיד לה זו הנבואה, וחס ושלום לומר כן.**

תשובת הרמב"ן בראשית יח.טו
וראוי שנאמר עוד **כי אברהם לא גילה לה הנאמר לו מתחילה** (לעיל יז יט) אבל שרה אשתך יולדת לך בן אולי המתין עד שלוח השם אליה **הבשורה ביום מחר**, כי ידע כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמוס ג ז) או **מרב זריזותו במצות היה טרוד במילתו ומילת עם רב אשר בביתו**, ואחר כן בחולשתו ישב לו פתח האהל, והמלאכים באו **טרם שהגיד לה דבר**:

... והנראה בעיני כי המלאכים האלה הנראים כאנשים באו אל אברהם, והוא בחכמתו הכיר בהם, ובשר אותו שוב אשוב אליך ולשרה בן, ושרה שומעת, **ולא ידעה כי מלאכי עליון הם**, כענין באשת מנוח (שופטים יג ו) ואולי לא ראתה אותם כלל:

בדבריו אלו מסנגר הרמב"ן על שרה אמנו, שלא מדובר כאן, חלילה, ב"חוסר אמונה" בדבר השם, שהרי – לדעתו – הבשורה המקורית שהבטיח הקב"ה לאברהם בעלה, עדיין לא נמסרה לה, ועל "לגלוגה"

לברכתם המוזרה של "האורחים-הערביים", בניגוד לטבע, אין להאשימה, שהרי איננה חייבת להאמין לכל ברכה טפשית...

אך מה שלא ברור מדברי הרמב"ן, אם אמנם לא ידעה שהם מלאכים וגם לא נמסרה לה בשורת הקב"ה, הרי שאין כל פגם ב"לגלוגה", שהרי זה טבעי שברכה אנטי-טבעית תעורר גיחוך, מדוע אם כן נאלצה להכחיש את צחוקה? תתנצל ותאמר: אכן צחקתי, אך לא ידעתי שברכה זו באה בנבואה אלוקית, אחרת ודאי הייתי מאמינה!.. ומהו "כי יראה" הן לא חטאה כלל?!

מדוע הופנתה-הביקורת אל אברהם?

רוב המפרשים לא התייחסו לשאלה-הבולטת: אם שרה צחקה, מדוע הנזיפה מופנית אל אברהם? ואולי ננסה להציע היבט-חדש בהבנת הסיפור, על פי פנימיות התורה:

נתבסס על הנחת היסוד של הרמב"ן שאברהם עדיין לא הספיק ליידע את שרה על ההבטחה האלוקית שתלד (שהרי אילו היה מודיעה, בוודאי היה הכתוב מספר לנו שכבר אז צחקה שרה) אי לכך, אין לבוא בטענות אל שרה, מדוע לא קבלה ברצינות את ברכת "הנוודים-הערביים המשתחוים לאבק רגליהם" (בהנחה שלא ידעה שאלו מלאכי עליון).

אלא שב"דקות" יש כאן בכל זאת טרזניה, שהרי לו יהי שאין בסיס מוסמך לברכה מוזרה זו, אבל למה זה כל כך מופרך בעיניה עד כדי "לגלוג"? "הייפלא מה' דבר"?... וכלשון הרמב"ן בטעם הטרזניה עליה:

והקב"ה האשים אותה לאברהם למה היה הדבר נמנע בעיניה, וראוי לה שתאמין, או שתאמר "אמן כן יעשה ה'":

אמנם יש מפרשים שישנם מצבים שהם כה מנוגדים לטבע, עד שגם המאמין המושלם אין לו לקוות שיתרחשו, כי אין הקב"ה נוהג לזעזע

כל כך את חוקי הטבע (אלא א"כ ישנה הבטחה מפורשת מאתו
יתברך) – ולדוגמא:

מי שנקטעה ידו ל"ע ויבוא חבירו ויאחל לו: "יהי רצון שהקב"ה יצמיח
לך יד חדשה" ודאי שזו תפילת שווא המעוררת גיחוך, ומה לנו כי נלין
על הקיטע אם יצחק בקרבו על ברכה משונה כזו?

וכדפירש הספורנו עה"ת ספר בראשית פרק יח פסוק יב
(יב) ותצחק שרה. שחשבה שהיה דבר המלאך **ברכת נביא בלבד**
כענין אלישע לא נבואה ושליחות האל ית'. **וחשבה שלא יושג זה**
בזקנים בברכת שום נביא כי אמנם להשיב הבחרו' אחר הזקנה
הרי הוא כתחיית המתים שלא תהיה זולתי במצות האל פרטית או
בתפלה משגת חן מאתו:

ויש לתווכך שתלוי במי מדובר, אם אדם הוא בדרגא של "ייחודא
תתאה", כלומר שבתודעתו, הטבע הוא מציאות ממשית, אלא
שהוא כפוף להנהגת הבורא, המשחיל בו גם "ניסים" אך מלובשים
בטבע, בדרגא זו אין עליו טרוניה אם לא יאמין באפשרות של נס
"בלתי אפשרי" במסגרת הטבע.

אבל מי שהוא בדרגת "ייחודא עילאה", כלומר שבתודעתו "אין עוד
מלבדו" ממש, והטבע הוא "אין ואפס" לעומת אור האין-סוף העל-
טבעי, כך שאפילו ה"נמנעות" (פאראדוקסים) גם הם אפשריים, עד
שאינם נחשבים כלל לפלא "היפלא מה' דבר"?!... (לא רק שלא
יימנע ממנו לחולל ה"נס" אלא שאפילו לא יחשב ל"פלא" אלא דבר
שב"פשיטא")

כדברי ה"נועם אלימלך"
או יאמר ותצחק שרה. דהענין הוא כך שהצדיק צריך לקדש עצמו
כל כך ולהכיר נפלאות וגדולות הבורא ברוך הוא עד שיבא למדרגה
כזו שגם אם יראה איזה פלא לא יפליא בעיניו לחידוש גדול נגד
נפלאות הבורא יתעלה שבידו לעשות פלא פלאות יותר ויותר אין

קץ # ונמצא מה שיתפלא האדם על איזה פלא שהוא חדוש גדול
בעיניו הוא מיעוט קילוס המקום ברוך הוא ...

וההבדל בין שתי הדרגות הללו תלוי בסוג עבודת השם שלהם, אם הוא באופן של "יראה" או של "אהבה", הדרגה הנמוכה יותר היא עבודה מ"יראה", שעניינה "ביטול" והכפפת-הטבע להנהגת הבורא, אבל אין הטבע מתמזג עם ה"על טבע" ולכן בעיניו של ה"ירא" ברכה על נס חריג מעוררת "צחוק" (אם איננה באה ישירות מהבטחת האל) או בגלל שהוא חושב שנס כזה אין הקב"ה נוהג לחולל, או שגם אם מאמין באפשרותו הרי זה מעורר אצלו "צחוק" של פלא וחידוש מרנין, דבר המורה שאין זה "פשוט" וטבעי בעיניו שזה ביכולתו של הבורא

כהמשך דברי "נועם אלימלך"

... וזהו ותצחק שרה פירוש לשון שמחה שהיה משמחת על גודל הפלא שעשה לה השם יתברך ברוך הוא דהיינו אחרי בלותי כו' # ויאמר ה' למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד פירוש מה זה חידוש ופלא גדול בעיניה הדבר הזה #

היפלא מה' דבר רוצה לומר וכי יש לך דבר שיהא פלא לנגד כחי שיש בידי לעשות נפלאות גדולות יותר ויותר?!

ושרה היתה יראה שלא יהא סובר אברהם שהיא היתה משחקת ומהתלת. צחקה הוא גם כן לשון שחוק והיתול# לכן ותכחש שרה לאמר לא צחקתי כי יראה דהיינו שלא היה לשחוק בעיני והאמת כן היה, רק שהיתה משמחת על גודל הפלא שנעשה לה כנ"ל # ויאמר אברהם לא כי צחקת רוצה לומר גם השמחה שהיתה משמחת נחשב לשחוק והיתול ח"ו כי אין זה חידוש לפניו יתברך וכאלו סיימתיה לשבחא דמרא ואין זה דרך הנכון להצדיק שיתפלא כנ"ל וק"ל:

לא כן מי שהוא בדרגת "אהבה", שעניינה התמזגות ה"אני" בדביקות עם בוראו, בעיניו גם הנס החריג ביותר, לא יעורר שום צל של גיחוך ואפילו לא יעורר "התפעלות של שמחה" כי הקב"ה הוא "כל יכול" בפשיטות.

על פי זה יובן, מדוע לא הפנה הקב"ה את טרונייתו אל שרה אמנו, שהרי היא לא "לגלגה" על יכולת השם, אלא על "ברכתם המטופשת של הערביים", הלזאת ייקרא "צחקתי"?! – שרה אמרה באמת

ובתמים: "לא צחקתי", היא לא "שיקרה" אלא "כחשה" (טענה שלא היו הדברים מעולם, כי לא היה זה צחוק מיכולת השם)...

והכתוב מנמק מדוע לא היה זה "צחוק" בעיני שרה: "כי יראה" – מאחר שהיא רק בדרגת "יראה" בלבד, וממילא חוקי הטבע תופסים מקום בעיניה ו"אין שומחין על הנס" (אם לא הובטח מפורשות מבורא-עולם).

אלא שב"תת-מודע" עצם הצחוק, מורה שמופרך הדבר בעיניה להאמין שלגבי הקב"ה אין הפוריות של בן מאה פלא יותר גדול מפוריותו של צעיר בן עשרים...

וזהו "ותצחק שרה בקרבה", רק ב"תת-מודע" הורגש הצחוק, אבל ברובד המודע, לא חשבה זאת שרה כלל ל"צחוק", הרי שלא שיקרה באומרה "לא צחקתי", אלא בתוס לב "הכחישה" האשמתו של אברהם כלפיה

אבל טרונייתו של הקב"ה היתה על אברהם "אוהבו", אתה שהנך בדרגת "אהבה", ומהיבט דרגתך כ"ייחודא עילאה" שהטבע איננו תופס מקום כלל, הרי גם אם זו סתם ברכה של "ערביים", אינך חייב להאמין אבל גם לא יהא הדבר מופרך כלל בעיניך, אפשרות זו כלל "איננה מצחיקה"...

מדוע אם כן לא החדרת את דרגת אמונתך העילאית ללב שרה אשתך? ... עליך אני בא בטרונייה: "למה זה צחקה שרה" מדוע לא רוממת אותה לדרגת האמונה שלך?...

וזה מה ששידר לה אברהם "לא! כי צחקת" אמנם במודע חושבת את שאין זה נחשב ל"צחוק", אבל הקב"ה בוחן כליות ולב גם ב"תת-מודע", רואה זאת כ"צחוק" ובתוכחה זו העלה את רמת-אמונתה של אשתו עד שהבינה, שגם תקווה כזו, על סמך "ברכת-הדיוט לא תהא קלה בעיניך" אפילו ללא הבטחה אלוקית מפורשת, אינה צריכה לעורר תמיהה, אף לא "פלא"...

ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלתי כו' ותכחש שרה כו' הדקדוקים מפוסמים איך עולה על דעת ששרה אמנו תצחק ח"ו על דבר ה'. ונוסף לזה איך עולה על דעת שתכחש שרה נגד ה'.

אך הענין היא לאדם שצריך להסתכל על עצמו תמיד בכל מעשיו ותנועותיו בלי הפסק ואז כאשר יתמיד בהסתכלותו על עצמו יראו עיניו גם אם הוא צדיק גמור דלפעמים **יעבור על מחשבתו איזה מחשבה לא טובה** כמו עוף הפורח ברגע אחד כן המחשבה הזאת פורחת ועוברת על המחשבת הצדיק **אך הצדיק דוחה ומרחק את המחשבה הזאת ואינו רוצה בה חלילה**. אך אף על פי כן לא טוב הדבר הזה.

וזה היה צדקת של שרה אמנו באמת **שהיתה מאמנת**. אך מחמת שהאדם נברא בגוף הגשמי ועל כל פנים **בלתי אפשרי שלא יבא לו איזה נדנוד מחשבה לא טובה** העוברת עליו כנ"ל מחמת אחוריים שבו כידוע ליודעי חן שממקום אחוריים נמשך קצת מחשבות לא טובות. וזהו שאמר הכתוב והוא אחריו פירוש הגם שצדקה באמונתה באמת אף על פי כן היתה לה מחשבה קצת מאחוריים דהיינו שהיה עובר ופורח עליה המחשבה ואדוני זקן הגם שלא חששה למחשבה זאת ודחתה אותה ולא רצתה בה אף על פי כן לא טוב הדבר.

וזהו פירוש הפסוקים ותצחק שרה בקרבה פירוש שאינו לשון שחוק והיתול ח"ו רק לשון שמחה כמו שפירש"י גבי אברהם ויפול על פניו ויצחק שהיה שמח שנעשה לו נס כזה לבן מאה שנה יולד. וכמו כן הפירוש כאן שהיתה **משמחת עצמה על הנס גדול כזה שנעשה לה שאחרי בלתי היתה לי עדנה** ובוודאי הוא אמת שיהיה לה בן # רק

ואדוני זקן דהיינו שהיה עובר על מחשבתה המחשבה זאת ואדוני זקן ודחתה המחשבה הזאת כדרך הצדיקים **וסברה שאין זה חטא מאחר שאינה רוצה במחשבה זאת** # ויאמר ה' למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד פירוש **הגם שהיתה מאמנת באמת שתלד** אף על פי כן זה נחשב לצחוק והיתול העברת המחשבה כנ"ל # **והיא לא עלתה על דעתה שזה נחשב לנדנוד עבירה וחטא** כנ"ל מאחר שלא חששה ודחתה המחשבה הזאת לכן ותכחש שרה לאמר לא צחקתי פירוש שהיתה מתנצלת לאמר שלא צחקה כי יראה פירוש מחמת שראתה **שהיתה יראה ממחשבה זאת** ולא היתה חוששת עליה ודחתה אותה **וסברה שאין זה חטא ולא נחשב לצחוק והיתול ח"ו**

ויאמר לא כי צחקת, פירוש **לא כמו שאת סוברת שאין זה חטא**. אלא גם זה נחשב לצחוק שגם זה לא טוב לצדיק שיעבור על מחשבתו ויפרח איזה מחשבה לא טובה רק צריך לעבוד הצדיק עד שיזדכך ויתטהר מתשבתו בזיכוך גדול וטהור בלי שום סיג: